

Monika Gubańska

Politechnika Poznańska w Poznaniu

Biblioteka Główna

Monika.Gubanska@ml.put.poznan.pl

O czasopismach elektronicznych

Electronic journals

Abstrakt

Rozwój technologii informacyjnych przyczynia się do coraz łatwiejszego dostępu do dokumentów w formie elektronicznej. Dotyczy to szczególnie czasopism, dostępnych zarówno online, jak i dodawanych do wersji drukowanych na CD-ROM-ach. Pomimo istnienia odpowiednich norm i instrukcji, katalogowanie czasopism elektronicznych wciąż wzbudza wiele wątpliwości. Poszczególne biblioteki stosują różne rozwiązania w tym zakresie. Referat przedstawia podział czasopism i dodatków do czasopism w formie elektronicznej oraz sposób ich opracowania, przyjęty w Bibliotece Głównej Politechniki Poznańskiej.

Słowa kluczowe

czasopisma elektroniczne

Abstract

The development of information technology is a contributing factor to the easier access to electronic documents. This concerns mostly journals that are available online or added to the versions printed on CD ROMs. In spite of existing standards and instructions, cataloguing of electronic journals is still open to doubt. Each individual library finds different solutions to the problem. The paper presents the division of journals and supplements in an electronic form and the form of cataloguing applied in The Main Library of The Poznan University of Technology.

Key words

electronic journals

Rozwój technologii komputerowej upowszechnił i nasilił wykorzystanie nowych sposobów komunikacji i dystrybucji wiadomości w formie elektronicznej. Pojawienie się Internetu stworzyło dostęp do nowych źródeł informacji. Dokumenty w formie elektronicznej, do których zaliczamy strony www, e-mail, bazy danych online, a także czasopisma elektroniczne stanowią doskonałe źródło wiedzy. Coraz częściej wydawane są przez wydawców na nośnikach elektronicznych książki w formie pełnotekstowej, a także multimedialne słowniki, które ukazują się bądź na CD-ROM-ach, bądź są dostępne online. Dokumenty elektroniczne w ostatnich latach przeżywają swój rozkwit i prawdopodobnie tendencja taka nadal będzie się utrzymywać. W związku z tym coraz częściej czasopisma nie są już wyłącznie publikowane w formie drukowanej, ale także w wersji elektronicznej. Znane są też przypadki, kiedy to wydawnictwa ciągle zastępowane są dokumentami na nośnikach elektronicznych.

Zastępowanie czasopism drukowanych elektronicznymi jest podyktowane kilkoma przyczynami. Najważniejsze z nich wynikają z ciągłego rozwoju urządzeń elektronicznych, dzięki którym możliwe jest funkcjonowanie

systemów online. Na całym świecie coraz więcej ludzi posiada komputery i wykorzystuje je w celu uzyskania informacji. Pozyskiwanie więc dokumentów tą drogą stało się masowe. Duże znaczenie mają tutaj także ograniczenia lokalowe i budżetowe poszczególnych bibliotek. Czasopisma drukowane zajmują dużo miejsca na półkach, a ponadto po pewnym czasie wymagają konserwacji. Od pewnego czasu ujawnia się także kryzys na rynku wytwarzania papieru. Wynikiem tego jest dość znaczny wzrost cen czasopism. Średnio czasopisma elektroniczne są czterokrotnie tańsze w porównaniu do ich wersji drukowanej. Taki stan przyczynił się więc do coraz szybszej wymiany czasopism drukowanych na dokumenty elektroniczne¹.

Od kilku lat w Bibliotece Politechniki Poznańskiej, z wyżej wymienionych powodów, pojawiają się dokumenty na nośnikach elektronicznych, zarówno o dostępie zdalnym, jak i lokalnym. Do wydawnictw ciągłych należy zaliczyć głównie aktualizowane bazy danych, dodatki do czasopism drukowanych w postaci CD-ROM-ów oraz czasopisma w wersji elektronicznej.

W naszej bibliotece decyzję o katalogowaniu dokumentów elektronicznych podjęto w czerwcu 2000 roku. Rozmowy i ustalenia na ten temat rozpoczęły się wówczas, gdy zostały już w większości skatalogowane czasopisma drukowane, a liczba dodatków na CD dołączonych do czasopism drukowanych była już dość znaczna. Od kilku bowiem lat do większości wydawnictw ciągłych o tematyce technicznej dołączane są różnego rodzaju dodatki na płytach CD-ROM. Konieczność tworzenia opisów bibliograficznych dla dokumentów elektronicznych została podyktowana także coraz szerszym zainteresowaniem nowymi źródłami pozyskiwania informacji. Pojawiło się wtedy pytanie w jaki sposób należy opisywać dokumenty elektroniczne tak, aby mogły być one szybko i w sposób jednoznaczny wyszukiwane w katalogu zautomatyzowanym.

Po podjęciu decyzji o katalogowaniu tychże dokumentów, pierwszą czynnością jaka została wykonana było policzenie i sklasyfikowanie CD-ROM-ów zgromadzonych w bibliotece. Na początku 2000 roku nie istniała jeszcze polska norma odnosząca się do opisu bibliograficznego dokumentów elektronicznych natomiast instrukcje, które naświetlały problematykę dokumentów elektronicznych były bardzo ogólne. Pierwszymi wskazówkami związanymi z katalogowaniem dokumentów elektronicznych, było pojawienie się w Internecie przepisów autorstwa Krystyny Sanetry², które były skrótem założeń projektu nowej normy opisu bibliograficznego dokumentów elektronicznych³ oraz wersji roboczej instrukcji sporządzania rekordów bibliograficznych w formacie MARC 21 dla tych dokumentów. W 2002 roku ukazało się też w Internecie opracowanie opisu bibliograficznego dokumentów elektronicznych dla systemu Horizon. W odpowiedzi na pojawienie się

¹ Piotrowska E., Zając R.: *Czasopisma elektroniczne w bibliotekach naukowych*. „Biuletyn EBIB”. 2002, nr 7 (36) [dok. elektr.] <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/36/piotrowska.php> [odczyt 30.03.2005].

² Santera K.: *Katalogowanie dokumentów elektronicznych*. Kraków 1999 [dok. elektr.] <http://www.bj.uj.edu.pl/~krystyna/ke.htm> [odczyt 30.03.2005].

³ PN-N-01152-13:2000: *Opis bibliograficzny - Dokumenty elektroniczne*.

literatury i norm zaczęliśmy prowadzić ustalenia nad pogrupowaniem dokumentów elektronicznych w naszej bibliotece, czego efektem jest podział tych dodatków na kilka kategorii.

1. **Typowe czasopisma w wersji elektronicznej** – czyli ciąg płyt CD, będących elektroniczną wersją czasopisma drukowanego; najczęściej jest to zeskanowana treść całego zeszytu.
Przykładem dokumentu elektronicznego tego typu, który znajduje się w posiadaniu Biblioteki Głównej Politechniki Poznańskiej, jest „CIRP ANNALS”. Ukazuje się on na nośniku elektronicznym od 2001 roku i zawartość tej wersji wiernie odzwierciedla treść czasopisma drukowanego. Dokument ten katalogowany jest jak ciągły dokument elektroniczny i powiązany z rekordem czasopisma drukowanego polem 776. W ten sposób, poprzez utworzony między nimi link, użytkownik może łatwo dotrzeć do zasobów obu postaci fizycznych: CD-ROM-u i wersji drukowanej.
2. **Dodatki ciągłe** – czyli ciąg płyt CD tematycznie i/lub tytułem związany z czasopismem drukowanym, ale zawartością wykraczający poza jego treść.
Biblioteka Politechniki Poznańskiej prenumeruje głównie czasopisma o tematyce technicznej. W ostatnich latach dużą ich część stanowią wydawnictwa związane z zagadnieniami informatycznymi. Do tychże czasopism dołączane są przeważnie CD-ROM-y, które prezentują opisane w nich programy komputerowe. Przykładem może tutaj być: „PC Magazin”, „Chip”, „Enter” i „Internet”. Dokumenty elektroniczne tego typu są również katalogowane jak ciągły dokument elektroniczny, ale w tym przypadku jest on powiązany z rekordem czasopisma drukowanego hierarchicznie, poprzez pola 770 i 772, gdyż nie jest to inna postać fizyczna czasopisma drukowanego, ale dodatek. Utworzony w ten sposób odsyłacz (link) pozwala czytelnikowi uzyskać informację o dołączonym do czasopisma samoistnym ciągłym dodatku na innym nośniku fizycznym.
3. **Dodatki zwarte** – z indywidualnym tytułem, tematycznie związane z czasopismem drukowanym, ale zawartością wykraczające poza jego treść.
Dodatki zwarte traktujemy w dwojaki sposób. Jeśli ukazują się sporadycznie wówczas informacje o nich umieszczamy w rekordzie bibliograficznym czasopisma drukowanego, z uwzględnieniem ich tytułu, tworząc jednocześnie rekordy do tych dodatków. Można więc odnaleźć je w indeksie zarówno pod ich indywidualnym tytułem jak i pod tytułem czasopisma, do którego zostały dołączone. Przykładem dokumentu elektronicznego, który tematycznie jest związany z czasopismem drukowanym, aczkolwiek nie powiela jego treści, jest

CD-ROM pt. *Eksperymenty fizyki cząstek elementarnych*, który stanowi dodatek do „Kwartalnika Elektroniki i Telekomunikacji”.

Inaczej podchodzimy do dodatków zwartych, które dodawane są regularnie. W takim przypadku w rekordzie czasopisma drukowanego zamieszczamy w polu lokalnym 900 informację, która wskazuje sygnaturę, pod którą znajdują się te dodatki. Takie rozwiązanie przyjęliśmy aby nie rozciągać w nieskończoność rozmiarów opisu bibliograficznego czasopisma, utrudnia to bowiem korzystanie z katalogu. Dokumenty elektroniczne w tym przypadku mają też swoje rekordy, które można znaleźć pod ich indywidualnymi tytułami. Czasopismem, do którego regularnie są dodawane dodatki zwarte na CD-ROM-ach, będącym w posiadaniu naszej biblioteki, jest „Murator”. Zostały do niego dołączone na nośniku elektronicznym m. in. „Murator archiwum”, „17 praktycznych kalkulatorów”, „Kolorowy dom”, „Wymarzony ogród”, „Ciepleszy dom” i „Najpiękniejsze domy”.

4. **Prezenty od wydawcy** - w żaden sposób nie związane z czasopismem drukowanym tematycznie ani bibliograficznie, ale cenne i pożądane w zbiorach BGPP.

Wydawcy niektórych czasopism dołączają na CD-ROM-ach bonusy, które zawierają ciekawe i przydatne informacje. Dodatki takie są katalogowane jak zwarte lub ciągłe dokumenty elektroniczne, a z czasopismem drukowanym powiązane poprzez wpisanie CD-ROM-u w jego zasobach. Uwaga tam zamieszczona zawiera tytuł CD-ROM-u oraz numer i rocznik czasopisma, do którego został on dołączony. Dodatek na nośniku elektronicznym jest więc połączony z czasopismem drukowanym tylko wspólną sygnaturą. Interesującym dodatkiem dołączonym do czasopisma „Enter” jest „Multimedialna Encyklopedia Powszechna”.

5. **Reklamówki firm i produktów.**

Coraz częściej do czasopism dołączane są tego typu CD-ROM-y. Dokumenty te nie są jednak dla nas ważne ze względu mało istotną lub niezgodną z profilem biblioteki treść. Dlatego też są one jedynie uwzględnione jako dodatek w zasobach czasopisma drukowanego, ewentualnie z podaniem jego tytułu.

Pierwsze rekordy dodatków do czasopism na nośnikach elektronicznych w naszej bibliotece powstały w maju 2002 roku. Od tego momentu pojawiły się kolejne nowe wytyczne oraz instrukcje, które są uwzględniane przy opracowywaniu dokumentów elektronicznych.

Biblioteka Politechniki Poznańskiej posiada, oprócz elektronicznych dodatków do czasopism drukowanych, także bazy danych, które są typowymi dokumentami elektronicznymi, ale nietypowymi czasopismami. Są to jedno- lub wieloczęściowe dokumenty ciągłe aktualizowane w określonych odstępach czasu. Mogą być one dostępne zdalnie lub lokalnie. W 2003 roku w związku

z pojawieniem się wytycznych odnoszących się do katalogowania dokumentów aktualizowanych w międzynarodowej normie opisu bibliograficznego dla czasopism i innych wydawnictw ciągłych - ISBD (ER)⁴ - rozpoczęliśmy katalogowanie baz danych. Wg wytycznych tej normy podstawą do opisu dokumentu aktualizowanego są zasoby scalone, a więc w tym przypadku ostatnia, najbardziej aktualna wersja bazy danych.

W 2002 roku nasza biblioteka przystąpiła do czynnej współpracy z katalogiem centralnym NUKAT. Od tego momentu powinniśmy przyjmować zasady i rozwiązania obowiązujące w tym katalogu. Do tej pory w centrum NUKAT nie został jeszcze jednak ustalony obowiązujący format dla dokumentów aktualizowanych. Pomimo tego podjęliśmy próbę skatalogowania tego typu dokumentu, czego efektem jest opis bibliograficzny bazy „ISSN compact”. Opis ten od pewnego czasu jest przedmiotem rozmów między naszą biblioteką a Centrum NUKAT. Jak na razie jednak ta kwestia nie została do końca rozstrzygnięta.

Oddzielny problem stanowią czasopisma elektroniczne dostępne online. Są one w posiadaniu biblioteki tylko przez okres trwania licencji, tak więc po upływie oznaczonego czasu traci się do nich dostęp. Pierwszy etap pracy związanej z tymi dokumentami został w naszej bibliotece już zakończony. Od marca 2004 roku zaczęliśmy tworzyć linki od rekordów bibliograficznych czasopism drukowanych do listy pełnotekstowych czasopism elektronicznych A-to-Z, która kieruje do dostępnych przez naszą bibliotekę wersji online. Dzięki takiemu rozwiązaniu użytkownik może łatwo dotrzeć do zasobów obu postaci fizycznych, a więc do wersji drukowanej i online.

Lista A-to-Z jest narzędziem wyszukiwawczym, stworzonym przez firmę EBSCO, które pozwala użytkownikowi na znalezienie czasopisma poprzez ISSN, wydawcę, tytuł czasopisma lub dziedzinę wiedzy. Serwis ten jest dostępny na stronie domowej Biblioteki Głównej Politechniki Poznańskiej w dziale „Źródła elektroniczne”, gdzie ponadto znajduje się spis poszczególnych dystrybutorów i pośredników w handlu czasopismami wraz z wykazem oferowanych przez nich tytułów czasopism online.

W ubiegłym roku Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej zrezygnowała z prenumeraty kilku czasopism drukowanych. Tytuły te zastąpiła czasopismami elektronicznymi poprzez wykupienie do nich licencji. Konieczne wówczas stało się utworzenie linku w rekordzie czasopisma drukowanego do jego wersji online. Została także utworzona w rekordzie zasobu uwaga informująca o zmianie nośnika czasopisma.

Biblioteka Politechniki Poznańskiej do niektórych czasopism ma tylko dostęp online, nie posiada natomiast ich wersji drukowanej. Czasopisma takie powinny zostać także skatalogowane, gdyż wszystkie dokumenty, które są udostępniane powinny znajdować się w katalogu bibliotecznym. W związku z tym od pewnego czasu zastanawialiśmy się, w jaki sposób należy skatalogować ciągłe dokumenty online, aby informacje zawarte w ich opisach

⁴ *International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources*. IFLA, 2002 [dok. elektr.] <http://www.ifla.org/VII/s13/pubs/isbdcf-final.pdf> [odczyt 30. 03. 2005].

bibliograficznych pozwalały w sposób szybki i jednoznaczny wyszukać nowe źródła informacji w zasobach biblioteki. W ostatnim czasie w polskim środowisku bibliotekarskim prowadzone są dyskusje nad wyborem formatu katalogowania licencjonowanych czasopism online. Korzystając ze współpracy w ramach NUKAT, a także idąc za przykładem bibliotek zagranicznych, można skatalogować ciągle dokumenty elektroniczne w formacie MARC 21. Dzięki takiemu rozwiązaniu można połączyć w jednej bazie katalogowej zasoby drukowane z elektronicznymi⁵. Alternatywnym sposobem opracowania dokumentów elektronicznych dostępnych online jest Dublin Core.⁶ Format ten w przeciwieństwie do formatu MARC 21 nie opisuje dokumentów dostępnych zdalnie w tak szczegółowy i skodyfikowany sposób. Jednak skutkiem przyjęcia takiego rozwiązania byłaby konieczność stworzenia drugiej bazy katalogowej.

Wszystkie współczesne biblioteki naukowe w coraz szerszym zakresie korzystają z pełnotekstowych czasopism elektronicznych. Pozwalają one uzupełnić ofertę drukowanych wydawnictw ciągłych. Elektroniczne serwisy informacyjne udostępniają użytkownikom nowe źródła informacji, które wcześniej nie były osiągalne dla studentów i dla uczelni ze względu na ograniczone zasoby finansowe polskich bibliotek. Bazy danych dzięki temu, że są dostępne za pośrednictwem stron WWW mogą oferować swoim adresatom najbardziej aktualne informacje. Ponadto w ostatnim czasie znaczna część dostępnych online tytułów czasopism została poszerzona o numery archiwalne.

Czasopisma elektroniczne otwierają nowe możliwości przed bibliotekami naukowymi i dlatego będą one najprawdopodobniej w coraz większym zakresie przez te biblioteki i ich użytkowników wykorzystywane. Coraz szersza i bogatsza jest ich oferta, co wynika przede wszystkim z wielu ich zalet⁷. Przede wszystkim są one tworzone w sposób szybki. Autorzy, odbiorcy i redaktorzy mają możliwość kontaktowania się między sobą przez e-maile. Czasopisma elektroniczne pozwalają zamieścić w nich nieograniczoną ilość artykułów, które oprócz zwykłego tekstu mogą zawierać także materiały audiowizualne. Użytkownik może także zgromadzone i potrzebne mu informacje zapisać na dyskiecie czy też przesłać je pocztą elektroniczną.

⁵ Kołodzińska E.: *Informacja o czasopismach elektronicznych w polskich bibliotekach naukowych – stan obecny i perspektywy*. „Biuletyn EBIB”. 2005, nr 2 (63) [dok.elekt.]
<http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/kolodzinska.php> [odczyt 30.03.2005].

⁶ Nahotko M.: *Stare i nowe standardy opisu dokumentów elektronicznych*. „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy”. 2002, nr 4 (33)
[dok. elekt.] <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/33/nahotko.php> [odczyt 30.03.2005].

⁷ Maciejewska Ł., Ubrańczyk B.: *Promocja i wykorzystanie czasopism elektronicznych: z doświadczeń Biblioteki Głównej Politechniki Wrocławskiej*. „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy”. 2001, nr 1 (19) [dok.elekt.]
<http://ebib.oss.wroc.pl/2001/19/maciejewska.html> [odczyt 30.03.2005].